

Ještě ke kostelu v Zahrádce u Ledče/Sáz.

MILADA RADOVÁ-ŠTIKOVÁ

Vztah středověké stavby k jejímu předchůdci, míra a možnosti přestaveb jsou již delší dobu cestou vedoucí k dalšímu poznání.¹ Do této problematiky se řadí též nadepsaný referát.

Ze studia a hlavně z přímých průzkumů zděných venkovských chrámových staveb lze na četných příkladech zjistit, že při přestavbách a zvětšování stavebních objektů se stará stavba úplně nebourala a že využitelná část nosného zdiva se ponechávala a na ní se novostavbou navazovalo.

Při této příležitosti uvádím nově, jako stavby obsahující románské zdivo, kostely v Hostivicích a v Ořechu u Prahy, které mají zachovánu v gotické přestavbě jednu z bočních románských stěn. Podobné přejímání stojícího zdiva do mladší gotické nebo pozdější stavby je u jiných četných příkladů známé. Dokládá hospodárné zacházení nejenom se stavebním materiálem, ale i s dávnou před tím vykonanou prací-zdí, pokud po stránce únosnosti vzbuzovala důvěru.

V úvahu lze ovšem u chrámových staveb brát i hledisko úcty ke staré svatyni, k jejímu místu i ke stavebnímu materiálu, z něhož byla zbudována.

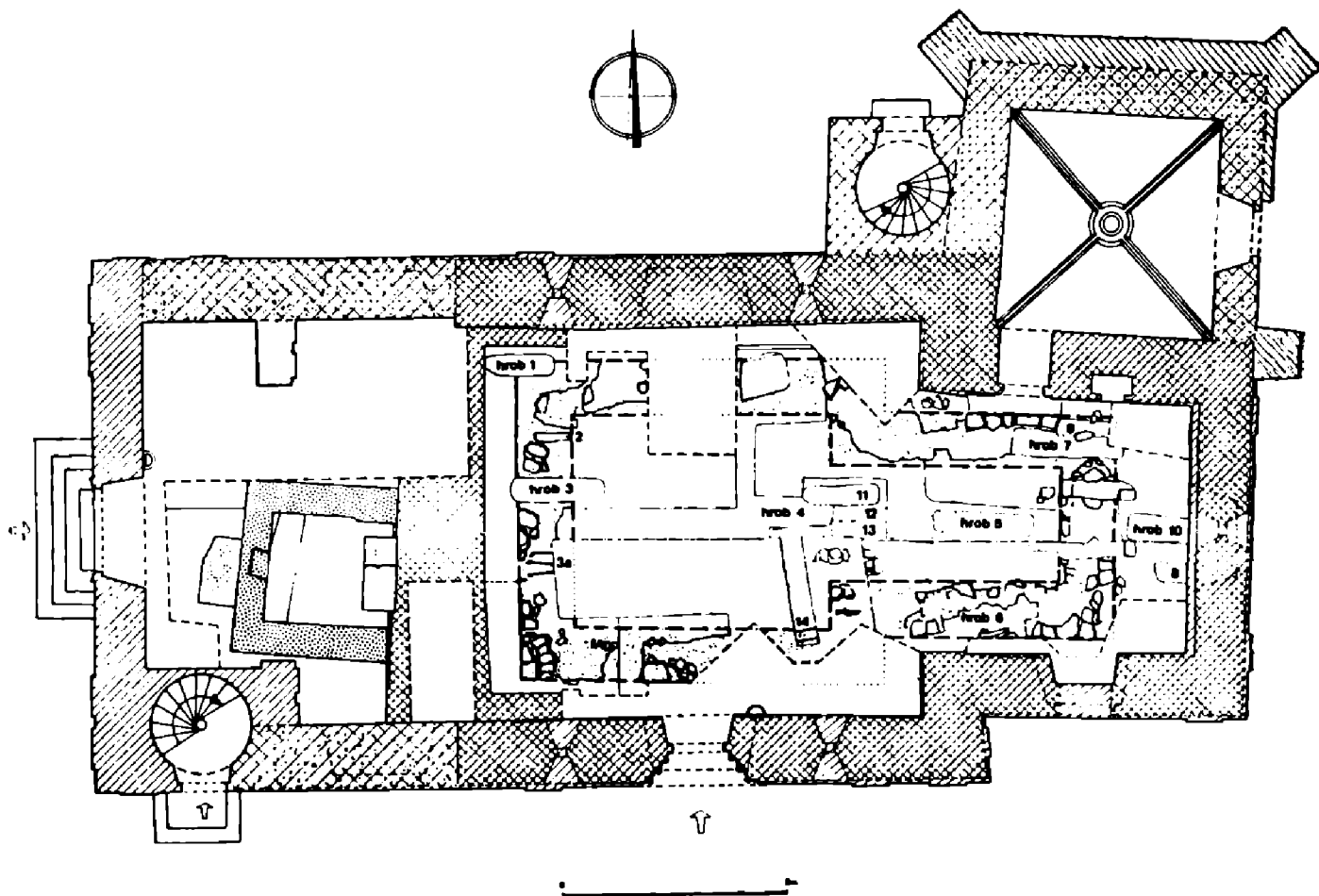
I když motivací částečného zachování stavebních konstrukcí mohly být hospodárnost i ideový důvod dohromady, hrál tu zřejmě úlohu také požadavek, aby při bourání a novém stavění přerušil se provoz kostela na co nejkratší dobu. V mnohých případech, jak ze stavebně historického průzkumu vyplývá, se tento požadavek řešil částečným nebo úplným obestavováním menší, nahrazené stavby, která byla zbourána až v krajním možné čase. O takovém postupu zpravují písemné historické prameny.

Připomeňme ještě způsoby využívání zdiva předchůdce následující stavbou, jak k tomu docházelo od 13. století až do novověku. Je to prodlužování kostelů směrem východním a méně častěji směrem západním a rozšiřování původní lodi směrem jižním nebo severním což si zpravidla vyžádalo novou štítovou zeď s triumfálním obloukem a přestavbou oltářní části.

Uvedeným příkladům hospodaření se stojící zděnou konstrukcí odporuje příklad kostelních staveb v Zahrádce u L./Sáz.

Jak ukazuje půdorysný plán přejetý z výzkumu Dr. A. Hejny v l. 1976—77 obklopuje dnešní stavba, v převaze pozdně románská z druhé čtvrtiny 13. století, menší kostelík délky 13 m a největší šířky 6,80 m takovým způsobem, že nedochází k žádnému půdorysnému překrytí stěn s pozdně románským kostelem. Z půdorysného vztahu vyplývá, že stěny menší stavby, ani základy nebyly využitelné a že se na ně tedy nenavázalo.

V první řadě tvar půdorysu starší stavby a jeho vztah k novostavbě, potom chatrné základy na hlínu vyrovnané plochými kameny do jakési koruny zdiva a nakonec i tradice dřevěného stavitelství v této oblasti východních Čech vedou k názoru, že **starší kostelík měl stěny dřevěné**, i když spo-

Obr. 1. Půdorys kostela sv. Víta v Zahrádce u L./Sáz, ze zač. 13. stol. s odkrytými stavebními zbytky pod jeho podlahou (na základě půdorysu A. Hejny).

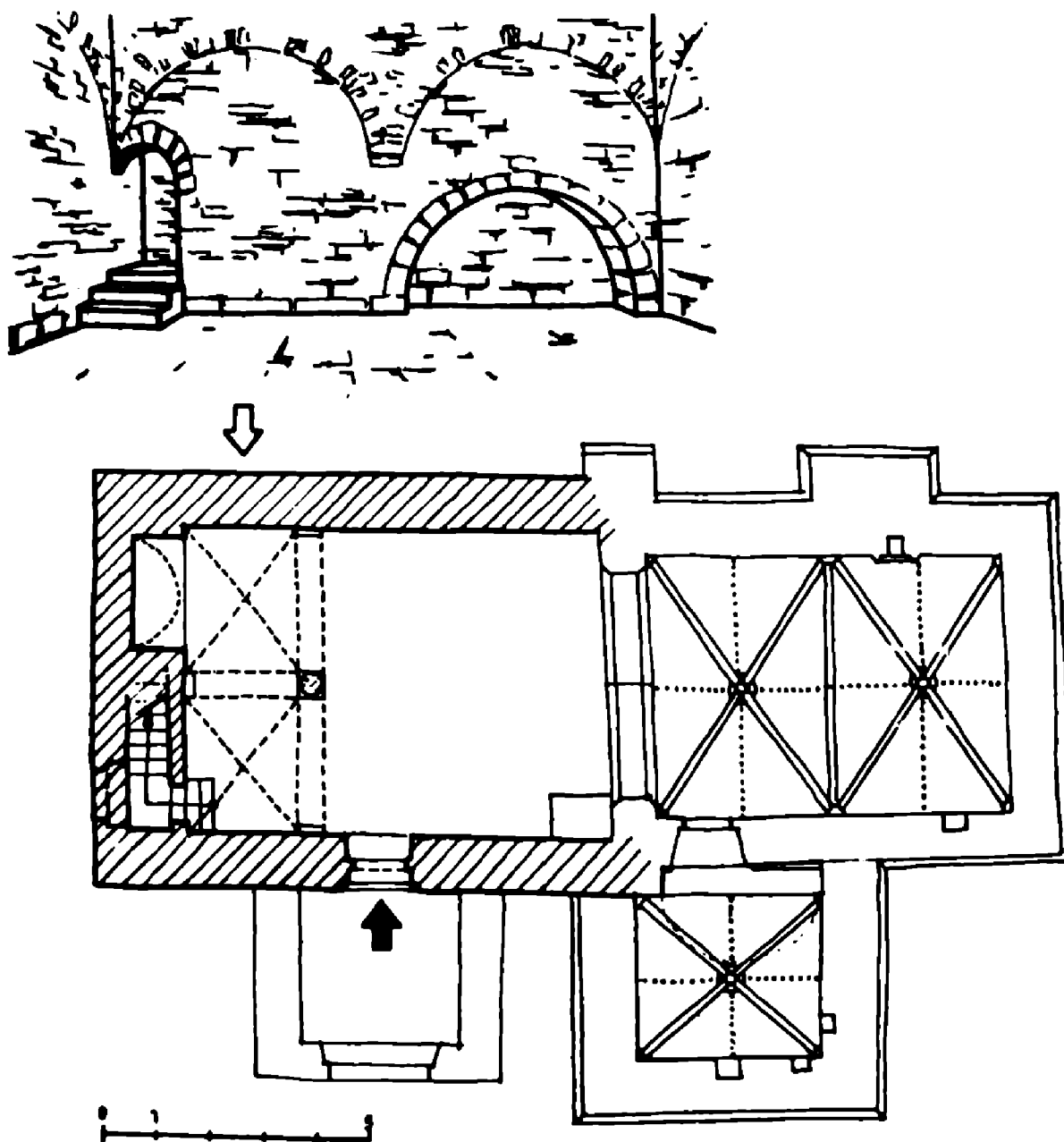
čívaly na kamenných základech. Svému následovníku neustoupil proto, že by shošel (stopy po hoření dřeva se neprokázaly), ale byl rozebrán pro svou nedostatečnost. Dřevo, které mohlo být dále využito, ustoupilo důstojnějšímu kameni, malou stavbu nahradila větší, u níž byla již nezbytností západní tribuna.

Zcela jinou proměnu v tribunový kostel prodělal zděný kostel v Kostořanech pod Tribečom z první poloviny 11. století. Byl jen nepatrně větší než starší kostel v Zahrádce a téhož jednoduchého půdorysu. Jeho loď byla ve 13. století prodloužena směrem západním o širší prostor s tribunou. U kostela v Zahrádce, nebyl, nepochybně pro stavební materiál-dřevo, tento způsob možný. Nový tribunový románský kostel v Zahrádce musel být postaven celý nový a zděný.

Podobný půdorysný vztah jaký máme mezi oběma kostely v Zahrádce u L./Sáz. můžeme, na základě téže domněnky, předvést na nedávno publikovaném kostele v Kraskově na Slovensku, který k vůli časovým vztahům mezi jednolodním kostelem s kvadratickým křížově klenutým závěrem a malbami v jeho interiéru, uvedl Milan Togner.² Je pravděpodobné, že i v Kraskovu, a to také vzhledem k poloze půdorysu staršího kostela uvnitř mladšího, se jedná o dřevěný kostel (upozornila jsem na tuto možnost již v r. 1978 na konferenci středověké archeologie v Plzni).

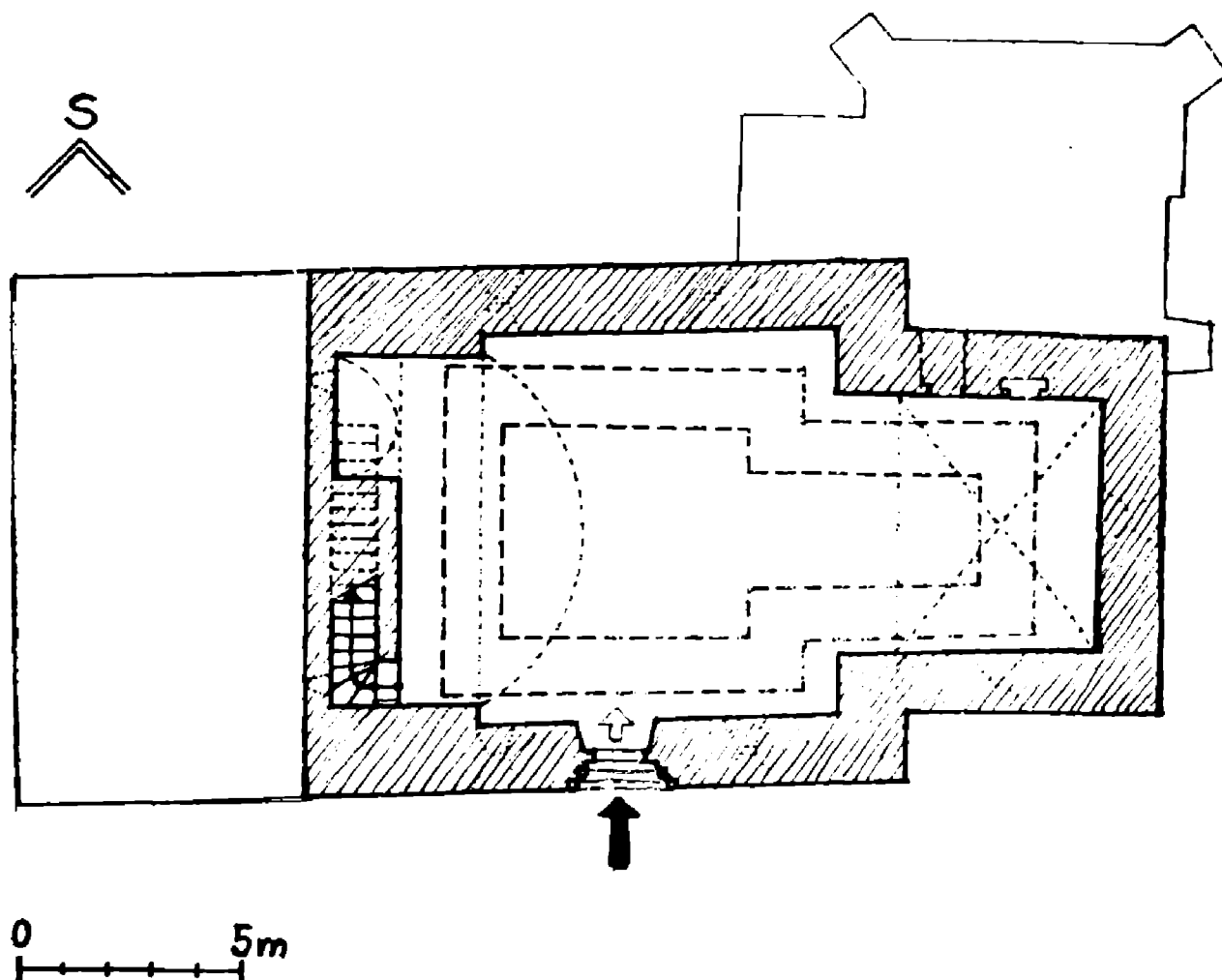
Stejný půdorysný rozměr jako kostel v Zahrádce u L./Sáz. má Vladimírem Brychem popsáný nálezný svatyně v Nesvěticích na Mostecku, považovaný za kostel dřevěný s kamennou podezdívkou.³

Vraťme se však ještě k rozboru stojícího kostela v Zahrádce a doplňme představu o jeho románském vzhledu. Jeho západní zeď doložená nálezem při archeologickém výzkumu Antonína Hejny v letech 1976—1977 má značnou tloušťku, která vede k úvaze o umístění schodiště vedoucího na tribunu právě v tloušťce západní zdi asi tak jak je tomu dosud u kostela v Bedřichově Světcí. Ze západního štítu byla pravděpodobně vytažena jednoduchá zvonice, podobně tomu mohlo být rovněž v Bedřichově Světcí nebo jinde, kde nejsou známky toho, že věž-zvonice by byla součástí románského půdorysu. Snadná zranitelnost štítové zvonice a její nevhodnost pro zavěšení těžších zvonů obvyklých na konci středověku se projevila v Zahrádce v 15. století. Tehdy byla prodloužena loď a nadstavena věž nad dodatečně připojenou sakristií ze severní strany kvadratického presbyteria. Zaklenutí sakristie vyžádalo si pak řešení vnějšího točitého schodiště vedoucího do patra věže a ke zvonu.

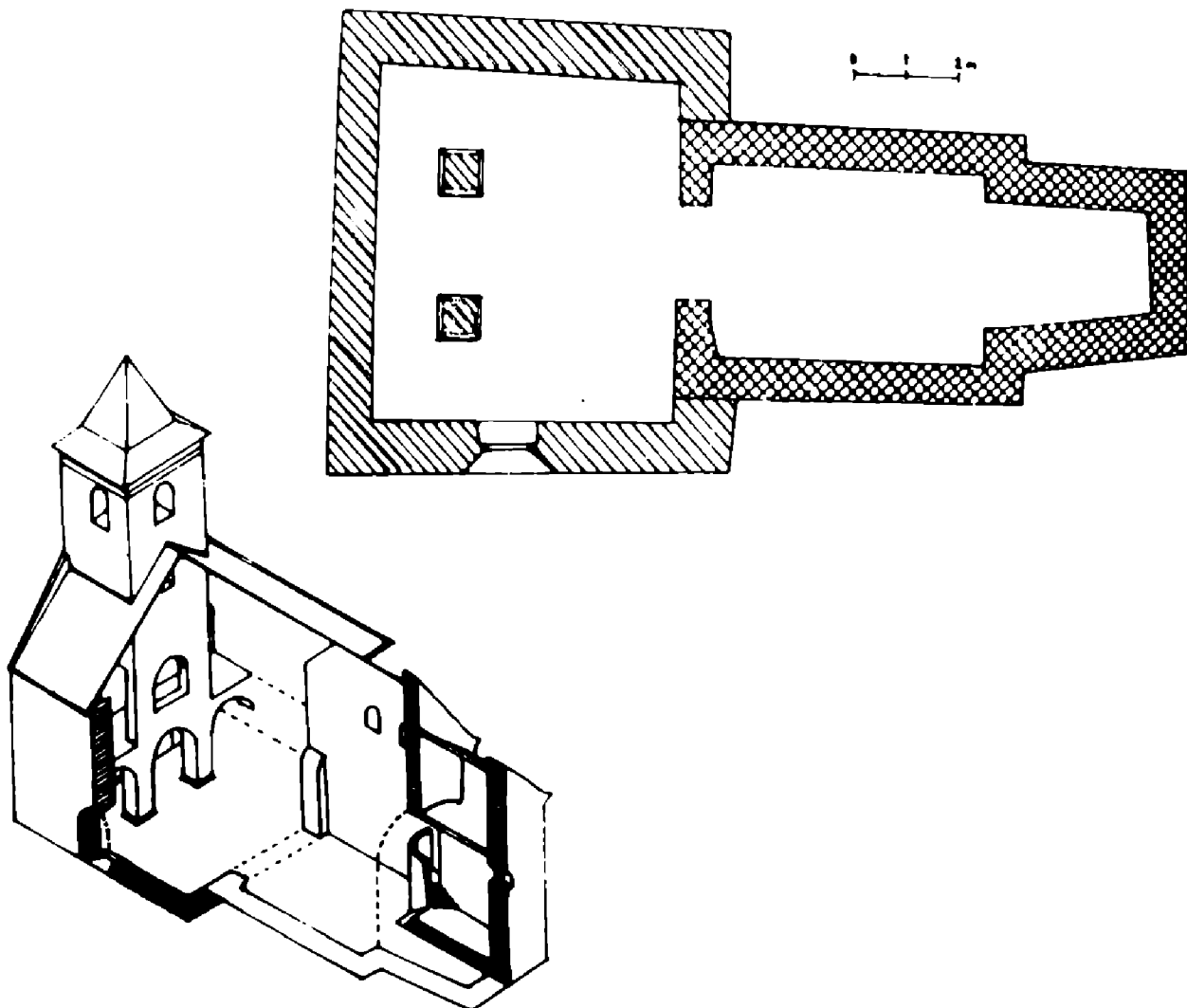

Obr. 2. Půdorys kostela sv. Jakuba v Bedřichově Světcí ze zač. 13. stol. a perspektivní pohled na stěnu od tribuny (M. Radová).

Na příkladu kostela v Zahrádce poukazovalo se na dobové stavební jevy, jejichž platnost je širší, obecnější. Vlastním cílem referátu však bylo pomocí interpretací zjištěného nálezů zaniklé stavby. Neboť kde archeologické metody nemohou pro nedostatek dokladů rozhodnout o stavební povaze výzkumem objevené etapy, měla by nastoupit stavebně historická úvaha týkající se vztahů obou etap. Taková úvaha (s vědomím možnosti ojedinělých výjimek), vychází z pochopení logiky stavby a ze všeobecných stavebních zvyklostí.

Obr. 3. Rekonstrukce půdorysu pozdně románského kostela v Zahrádce u Ledče n/Sáz. s půdorysem podezdívky staršího kostela (M. Radová).

Obr. 4. Kostofany p. Tr., půdorys zděného kostela z 1. pol. 11. stol. s přístavbou západní tribuny ze 13. stol. (podle V. Mencia).

Literatura, poznámky

- 1 M. Radová, Architektonické dílo minulosti a společnost, *Architektura ČSSR* č. 5, 1964, s. 341—345.
M. Radová-Štiková, Příspěvek architekta k počátkům Kouřimí, *Archeologické rozhledy* XXVII, Praha 1975.
M. Radová-Štiková, J. Škabrada, Příspěvek k poznání románských stavebních postupů, *Umění* XXIV, 1976, s. 47.
M. Radová-Štiková, Proměny románských staveb v době gotické, *Acta polytechnica*, I. 5, 1982, s. 121—128.
- 2 M. Togner, K průzkumu středověkých objektů v Kraskove a Kyjatcích, *Archeologia historica* 11/86, s. 377—379.
- 3 V. Brych, Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Nesvětic k. u. Lebkovice na Mostecku, in XXVII. Dvoudenní přednáškový cyklus... Praha, 1988.
- 4 Výsledek stavebně-historického usuzování o stavebním materiálu-dřevu, jak vyplynul zejména z půdorysného vztahu obou kostelů v Zahrádce u L./S. jsem + Dr. Hejnovi krátce sdělila. Uváděl pak dvě možné alternativy pro starší kostel, dřevěnou a zděnou. Obě, jak sám píše, archeologicky nedoložitelné (A. Hejna, kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, I. *Archeologický výzkum*, *Umění* XXIX, 5, s. 399—404). Sám se však přikláněl k alternativě zděné. Rovněž srovnávací studie, která byla na stavební objekty v Zahrádce zveřejněna počítala se stavbou zděnou (K. Benešová, kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, II. Nejstarší kostel a otázka jeho půdorysného typu, *Umění* XXIX, 5, s. 404—411).

Zusammenfassung

Noch zu der Kirche in Zahrádka bei Leděč an der Sázava

Die spätromanische Kirche in Zahrádka bei Leděč, die aus dem ersten Viertel des 13. Jahrh. stammt, war in den Jahren 1975 bis 1976 der Forschung unterworfen, die unter ihrem Boden einen Grundriß der älteren Kirche entdeckte, der durch eine schwache Grundwand markiert war. Die jüngere Kirche umbaute ihren Vorgänger so, daß keine Wand gemeinsam war. In Bezug darauf, daß keine von den älteren Wänden in den spätromanische Neubau eingegliedert wurde und gleichzeitig in Hinsicht auf den Charakter des Fundaments der ursprünglichen in der Waldgegend erbauten Kirche deduziert die Autorin des Artikels, im Unterschied zum Autor der Forschung, daß der ältere Bau aus Holz war. Sie unterstützt ihre Vermutung durch einen weiteren Vergleich mit dem Fund zweier ähnlichen Heiligtümer in Kraskov und Nesvětice und mit der gemauerten Kirche in Kostolany unter Tribeč.

Abbildungen:

1. Der Grundriß der Sankt-Veitskirche in Zahrádka bei Leděč/Sáz. vom 13. Jahrh. mit aufgedeckten Bauresten unter ihrem Boden (An der Basis des Grundrißes von A. Hejna).
2. Der Grundriß der Sankt-Jakobskirche in Bedřichův Světec aus dem Beginn des 13. Jahrh. und eine Perspektivenblick an die Wand unter der Tribüne (M. Radová).
3. Die Rekonstruktion des Grundrißes der spätromanischen Kirche in Zahrádka bei Leděč mit dem Grundriß der Untermauerung der älteren Kirche (M. Radová).
4. Kostolany unter Tribeč, der Grundriß der Mauerkirche aus der ersten Hälfte des 11. Jahrh. mit der Anbau der westlichen Tribüne aus dem 13. Jahrh. (nach V. Mencl).